

Belemmerd talent: het leven van architect H.L. Steenmeijer Dros (1908-1989)

In Holland staat een huis, van je tingele-tingela-hopsasa. Er staat in Holland nog veel meer dan één huis en er zal in de toekomst weer gestaag bijgebouwd worden. In Holland staat ook het enige huis dat de Nederlandse architect Hendrik Leendert Steenmeijer Dros kon realiseren. Als jongeman wou Henk de wereld voor de mensen mooi en rechtvaardig maken. Wat hem als een missie voor ogen stond, werd echter belemmerd door de zware economische en zwarte politieke tegenwind van zijn tijd. Wat hij wou bereiken, werd hem niet gegund, maar één parel liet hij na: zijn prachtige woonhuis in Amsterdam.

Algemeen Handelsblad, 10 december 1908

Hendrikje, ca. 1913

Op 9 december 1908 werd op de Rozengracht 90 te Amsterdam een jongetje geboren. Hij zou een intelligente kerel worden die het tot architect zou maken en later meehielp het Europese continent van de nazi's te bevrijden. Maar dat wisten zijn ouders toen nog niet. Willem Frederik Martijn Steenmeijer Dros en Maria Margaretha Steenmeijer Dros-Rieder noemden hun tweede baby – ze hadden twee jaar eerder al een dochter gekregen – naar zijn opa, Hendrik Leendert Dros. Vreemd dan toch dat er een extra naam in deze familie sloop. Hoe kwam de vader van de aanstaande architect aan de toevoeging Steenmeijer in zijn achternaam?

Welnu, zijn vader, Hendrik Leendert Dros, fabrikant van chocolade- en suikerwerken, scheidde in mei 1889 na veertien jaar huwelijk van zijn eerste vrouw, Jacoba Dina Francisca Bernard. In juli van hetzelfde jaar trouwde hij met Gerritje Steenmeijer. *En familie* gaat het verhaal dat Gerritje, die in het Amstel Hotel werkte, ongehuwd bezwangerd werd, misschien door een gast van het luxehotel. Willem Frederik Martijn werd op 28 april 1881 geboren. Nu zat Gerritje als alleenstaande moeder met de gebakken peren, maar suikerwarenfabrikant Dros nam haar dus in 1889 in echtelijke band, natuurlijk met haar zoontje erbij. Ofschoon zijn nieuwe echtgenote de biologische vader van het jongetje meer dan waarschijnlijk gekend moet hebben, maakte Dros dat niets uit. Vier jaren lang heette het kind niettemin nog steeds Steenmeijer van achternaam, maar in oktober 1893 verzocht Gerritje de regentes van het Koninkrijk der Nederlanden officiële vergunning de naam Dros bij zijn geslachtsnaam te mogen voegen. Dat verzoek werd kortom gericht aan koningin-regentes Emma. Zij verleende de gewenste toestemming en zo werd de namen Steenmeijer en Dros onlosmakelijk met elkaar verbonden. Moeder Gerritje Steenmeijer Dros overleed op 22 augustus 1922, doodsoorzaak onbekend.

Nederlandsche Staatscourant, 2 november 1893

Aldus officieel geëcht en voortaan met de achternaam Steenmeijer Dros huwde Willem Frederik Martijn op 15 juni 1905 op 24-jarige leeftijd de beeldschone 22-jarige Maria Margaretha Rieder, geboren op 4 september 1882 in de Tuinstraat te Amsterdam. Uit dat huwelijk kwam op 24 april 1906 Gerritje Steenmeijer Dros en dan op 9 december 1908 Hendrik Leendert Steenmeijer Dros, de toekomstige architect en de tweede Hendrik Leendert Dros, want ook opa heette immers zo.

Suikerwerkwinkel W. Dros, januari 1922 (Familiearchief M.W.A.G. Wielaert-Berendsen)

Op een foto van januari 1922 staat hij, veertien jaar jong, voor de winkel met versnaperingen van zijn ouders, Rozengracht 90. Hij heeft een pet op en als hij die weer eens kwijt was zei zijn moeder: "Je hebt een pet met pootjes. Zoek hem zelf maar". In de etalage hangt een affiche van het Rozen-Theater, Rozengracht 117, dat het toneelstuk *Matrozenlief* bracht. Voor het plaatsen van deze bekendmakingen kreeg het gezin gratis kaartjes om de voorstellingen mee te maken. Dankzij dit detail was de foto te dateren: het Rozen-Theater plaatste advertenties in dagblad De Telegraaf. *Matrozenlief* werd uitsluitend in januari 1922 opgevoerd.

Achter de winkel, waar tegenwoordig overigens snackbar *Bienvenue* is gevestigd, zat een heuse suikerwerkplaats waar de kaneelstokken en -kussentjes, de kandij, zuurstokken, chocoladerepen, ulevellen, bonbons, koeken, taarten en wat voor lekkernijen nog meer gemaakt werden. De zaken liepen goed, maar in 1923 kreeg Henks vader te lijden aan een fistel. Het bedrijf werd opgeheven en er kwam in 1926 een matrassenfabriek voor in de plaats. De bovenetages bleven verhuurd, terwijl de familie in Amstelveen was gaan wonen, Oude Karselaan 100. Vader wou dat Henk legerofficier werd, maar dat ging niet door. Ten eerste wou Henk dat pertinent zelf niet. Ten tweede overleed vader Willem Steenmeijer Dros op 30 september 1928, slechts 46 jaar oud. Er zat nu geen dwang of druk meer achter vaders wensen, ook niet van zijn mooie moeder Maria Margaretha, die trouwens in juni 1942 aan een herseninfarct overleed. Ten derde: officier? Hoezo? Niks daarvan, Henk wou bouwen aan een mooie, moderne mensenmaatschappij, bouwen voor de vrede, hoe dan ook. Henk moest en zou architect worden! In 1928 moest hij wel het leger in vanwege de dienstplicht, maar carrière maken bij die firma wou hij zeker niet.

Toen zijn vader in 1928 overleed stond de jongeman die geen legerofficier wou zijn met nog maar 20 jaar op de teller er sowieso alleen voor. Zijn zus had het makkelijker. Zij trouwde al op 28 oktober 1925 op 19-jarige leeftijd met de 34-jarige tramconductor Bernhard Anton Berendsen. Ze kregen twee dochters, Mimi en Inge, die beide nog steeds onder de levenden zijn.

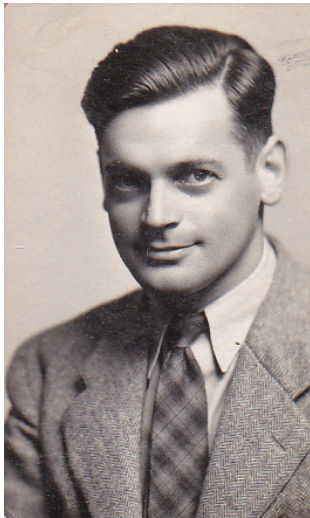
H.L. Steenmeijer Dros, angry young man
(Familiearchief M.W.A.G. Wielaert-Berendsen)

Als zoon van een zoetwarenfabrikant in de Jordaan ondervond Henk Steenmeijer Dros de sociale misstanden, de armoede in die wijk weliswaar niet persoonlijk, maar hij zag het wel gebeuren. Zo werd hij een dwars, maar sociaal denkend mens. Tegen de wil van zijn vader verkoos hij een opleiding bij de Ambachtsschool Concordia Inter Nos. Daar leerde hij het handwerk dat iedere architect eerst zou moeten leren. Timmeren, metselen, stuccadoren, noem maar op. Vanaf de basis werd hij een alleskunner in het bouwvak en 's avonds volgde hij cursussen in architectuur. Het was een aparte, levendige tijd wat architectuur en kunst aangaat. Steenmeijer Dros was getuige van de uitvoering van het Plan Zuid en Plan West van architect Berlage, een wonder dat tot in de kleinste details schitterende wijken opleverde. Er heerste een sfeer van optimisme toen de gruwelijke wereldoorlog van 1914-1918 eenmaal achter de rug was. Zo moest het niet, nooit meer. Geen wonder dat de jonge Steenmeijer Dros géén legerofficier wou worden.

Uit deze periode zijn een aantal inspiratie- en/of studiebronnen bewaard gebleven. Dit zijn, chronologisch: het verfrissende *Probleme des Bauens der Wohnbau* (Müller & Kiepenheuer Verlag, Potsdam, 1928, een boek over de toenmalige actuele ontwikkeling in de woningbouw), *Architectuur-Perspectief* door Fritz Stark (N.V. Uitgevers Maatschappij V.H. van Mantgem & De Does, Amsterdam, 1930) en *Rationalisatie in Woningbouw* door Z. Gulden (z.d.). Voorts *An International guild - A project with 16 illustrations by H.Th. Wijdeveld* (C.A. Mees, Santpoort, 1931). Steenmeijer Dros was ook gefascineerd door het vernieuwende elan dat Rusland in de vroege jaren twintig in de bouw voortbracht. Hiervoor is van El Lissitzky een bijzonder boek over architectuur illustratief. In zijn kleine maar fijne bibliotheek had Steenmeijer Dros het waardevolle *Russland – Die rekonstruktion der Architektur in der Sowjetunion* (Anton Schroll & Co, Wien, 1930) met omslagontwerp van Lissitzky zelf. Het staat vol met progressieve ontwerpen waarvan de wereld tegenwoordig nog zou kunnen smikkelen en smullen, ware het niet dat vele prachtige plannen nooit uitgevoerd worden.

In oktober 1929 crashte in Wall Street de beurs. Dit zou wereldwijd uitmonden in een economische crisis die feitelijk de hele jaren dertig in haar ban hield. Wat nu te doen met al die mooie

ideeën de wereld middels architectuur te verbeteren? Er ontstond al snel ook in Nederland toenemende economische neergang en in die malaise kon Steenmeijer Dros zijn droom te gaan bouwen aan de wilgen hangen. Toch kwam het ervan, één enkele keer.

Steenmeijer Dros, ca. 1930
(Familiearchief M.W.A.G. Wielaert-Berendsen)

Boek uit diens bibliotheek, 1930
(Archief Jasper Wielaert)

Om naast zijn ambitie architect te worden een inkomen te hebben, werkte Steenmeijer Dros bij de Internationale Transportarbeiders Federatie (ITF). Dat zegt vrij veel. Het ging (en gaat) deze organisatie om de verbetering van de arbeidsomstandigheden van werknemers die met het vervoer van goederen in hun levensonderhoud voorzien. Dit wijst op de politieke kleur die Henk Steenmeijer Dros het beste vond. Hij was, destijds althans, wat men noemde een “rooie”. In de jaren dertig werd hij lid van de meest linkse socialistische partij in Nederland, de Onafhankelijke Socialistische Partij (OSP), een afsplitsing van de Sociaal-Democratische Arbeiders Partij (SDAP). De leden waren roder dan rood, maar een communist was en werd Steenmeijer Dros nooit. Er waren in die dagen – we spreken over de jaren twintig en dertig – in de verzuilde Nederlandse samenleving vele kampen waarvoor men een lans kon breken. Steenmeijer Dros ambieerde duidelijk nog steeds geen loopbaan in het leger en koesterde veeleer sympathie voor de Vredesbeweging, al die pacifisten van het Gebroken Geweertje. Het ook in Nederland opkomende nationaalsocialisme trok hem in elk geval niet. In tegendeel. Hij zag het gevaar dat Hitler belichaamde en kwam tot actie met alles wat hij tot dan toe geleerd had.

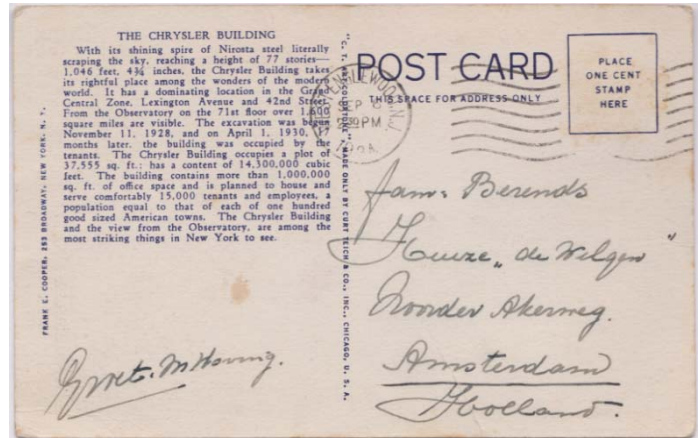
Henk Steenmeijer Dros zag een oorlog aankomen. Hij wist in 1930 de familie te overtuigen dat de beste oplossing dat te overleven de koop van een stuk grond ver buiten Amsterdam zou zijn. Het moest genoeg voedsel kunnen opbrengen voor de hele familie. Er zou een boomgaard met kersen, appels en peren komen en een flinke moestuin. Zo gezegd, zo gedaan. De familie kocht een langgerekt stuk weiland aan de Noorderakerweg. Henk zou er een huis op bouwen, groot genoeg voor beide takken van de familie. Hij zou met zijn moeder gaan wonen in nummer 153 en zuslief Gerritje Berendsen-Steenmeijer Dros in nummer 151, met haar man en dochter die op 18 april 1928 geboren was. In de zich alras funest ontwikkelende economische crisis was braakliggende grond in de Middelveldse Akerpolder niet al te duur. Datzelfde gold voor het bouwen van een huis, te meer daar de architect die hierbij de leiding had alles zelf kon, van de bouwtekening tot het bouwen. Voor de woning van zijn zus timmerde hij zelfs eigenhandig een ensemble van meubels, zeer modern trouwens, zgn. “sluitmeubelen”, van muur tot muur of deur.

Eindelijk kon Henk Steenmeijer Dros zijn eerste bouwwerk plaatsen, zeer modern voor die tijd, met ruime badkamer en centrale verwarming! Volgens de oorspronkelijke plannen moest het een

pand met plat dak worden, maar dat werd destijds niet goedgekeurd. Vervolgens zou de architect er een extra verdieping met zadeldak op bedacht hebben, maar ook dat mocht niet, ofschoon nog steeds schuin tegenover een oud pand uit die tijd met zo'n zadeldak te bezichtigen is. De architect trok de onderste lijn van het zadeldak door tot het fantastische steile puntdak dat toen wel werd goedgekeurd. Dat mocht, maar *zonder* de geglazuurde dakpannen die Steenmeijer Dros van plan was toe te passen. Geglazuurde dakpannen zouden volgens de ambtenaren van Bouw en Woningtoezicht door reflectie van het zonlicht de boeren bij hun noeste werkzaamheden kunnen storen, verblinden zeg maar. Dan maar gewone dakpannen! Toen deze discussie eenmaal achter de rug was, kreeg de familie op 30 mei 1931 eindelijk de bouwvergunning. Henk kon aan de slag om een kast van een huis te gaan bouwen. Hij was nog niet eens 23 jaar oud.

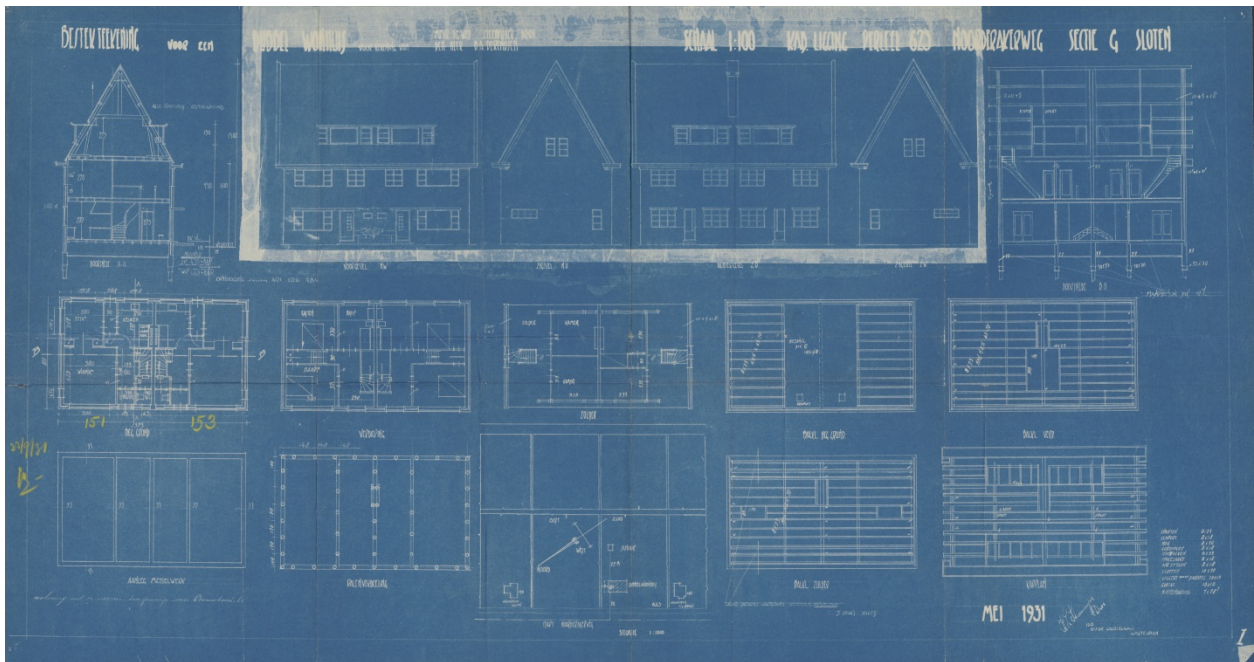

De houten garage, eerst nuttig als bouwkeet (Familiearchief M.W.A.G. Wielaert-Berendsen)

Prentbriefkaart, d.d. 6 september 1931: aan huize "de Wilgen" (Familiearchief M.W.A.G. Wielaert-Berendsen)

Het allereerste wat op de Noorderakerweg 151/153 gebouwd werd, was een zwart geteerde houten garage met witte ramen aan de tuinzijde. Dit optrekje werd enige maanden lang de kleine bouwloods waarin architect-uitvoerder-aannemer-timmerman-metselaar-opzichter Steenmeijer Dros huisde om zijn eerste project waar te maken. Er zat een plan voor de toekomst achter. Dit zou een modelwoning worden, van alle toenmalige luxe voorzien, in de hoop dat dit huis meer opdrachten zou genereren voor woningbouw gemaakt door Steenmeijer Dros. Het huis werd direct een fenomeen in de kale polder. Nog steeds is het sowieso het hoogste huis in de hele straat, maar destijds was het bovendien qua vormgeving ongekend! Stalen ramen, hemelsblauw geschilderd, wat het pand de naam "het blauwe huis" gaf, naast ook "het hoge huis". Dit was de benaming van de boeren en tuinders. Uit een briefkaart van 6 september 1931 blijkt dat het huis "de Wilgen" zou gaan heten, maar zover is het nooit gekomen. Gek genoeg leek dit solide gebouw al naar gelang de polder inklonk vanzelf steeds hoger te worden dan het toch al was. Terwijl de boerderijen in de omgeving met het inklinken van de polder meezakten, bleef Noorderakerweg 151/153 letterlijk staan als een huis, want het was in die destijds doodlopende weg het eerste pand gefundeerd op palen. Het is al die jaren dan ook een bijzonder statig en stevig huis gebleven: het metselwerk vertoont geen enkel barstje. Wel hebben de vensterkozijnen in de 84 jaren dat het huis bestaat een andere kleur gekregen. Op nummer 21 is het momenteel donkerblauw, op nummer 23 wit. Maar aangezien de stalen ramen in het linker gedeelte van het pand nooit vervangen zijn, is nog steeds de originele (weliswaar overgeschilderde) verfkleur uit 1932 te bepalen en zo kan het een simpele aanpassing zijn dit pand optisch zijn oorspronkelijke tint te geven. De huidige eigenaars zouden dit in samenspraak kunnen overwegen, zou het alleen maar zijn om weer eenheid in het oorspronkelijke ontwerp te brengen, maar ook omdat dat ontwerp tot in allerlei details gewoonweg oogverblindend mooi was.

Bouwtekening woonhuis Noorderakerweg 151/153, mei 1931 (Familiearchief M.W.A.G. Wielart-Berendsen)

Inpandig heeft Steenmeijer Dros zijn decoratieve details gekozen uit de fraaie catalogus van Heystee's Tegelhandel in Amsterdam, Reguliersdwarsstraat 108-114. Het prachtige keramische tegelwerk dat hij niet alleen in de badkamers toepaste, maar ook als eenheid met de gang naar de achterdeur, kwam van deze firma. Het gaat om de kleurcombinatie N° 29 uit de catalogus. Ook het gebruik van de citroengele glazuurtegels voor de vensterbanken is een detail van speciale schoonheid. Andere bouwelementen waren gestandaardiseerd. In woningen in de Amsterdamse Admiralenbuurt, onder andere in de Joos de Moorstraat, zijn precies dezelfde deuren, trappen en trapleuningen toegepast als die welke Steenmeijer Dros voor zijn woonhuis koos. Zelfs de gietijzeren deurkrukken zijn van hetzelfde type. Voorts vinden we de vensters in zijn dakkapellen (zie boven op de bouwtekening) terug in een erker op de hoek van de Pieter van der Doesstraat. Maar niet alle details zijn vergelijkenderwijs identiek. Op de Noorderakerweg zijn de deurkozijnen bijvoorbeeld van ijzer. De voor- en achterdeuren die Steenmeijer Dros toepaste, wel weer in houten kozijnen, zijn niet mis te verstaan Amsterdamse School met in de voordeur sinds 1932 tot op de dag van vandaag een origineel Bauhaus deurkruk.

Trappenhuis, Joos de Moorstraat

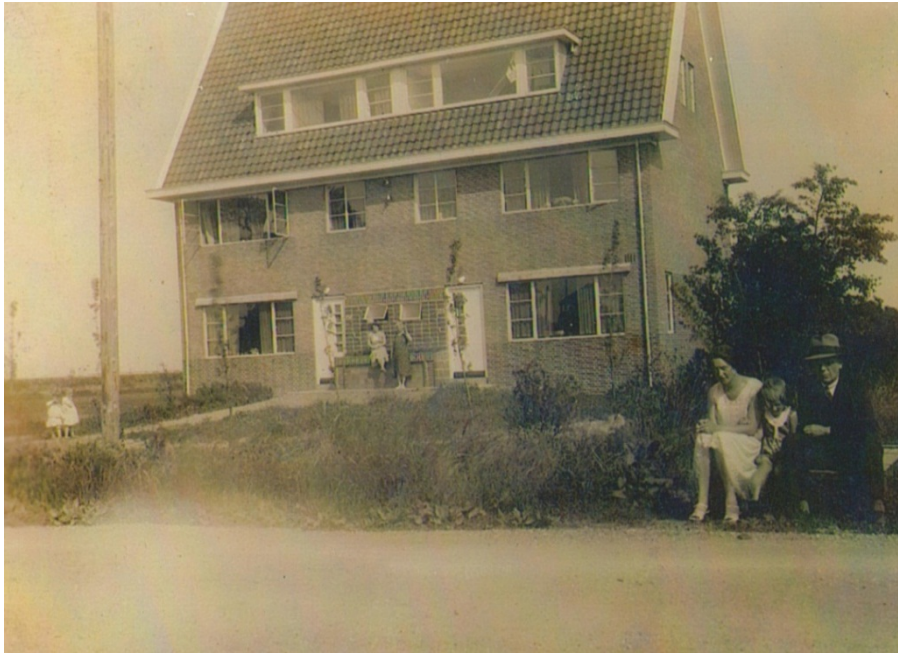

Deurkruk, Joos de Moorstraat

Vensters, Pieter van der Doesstraat

Dit wonderbaarlijke woonhuis verscheen plotseling aan een landweg ver buiten de bebouwde kom van Amsterdam, waar wel wat boerderijen stonden, maar waar verder tot aan de horizon in geen velden of wegen iets te bekennen was. Behalve bijvoorbeeld, vlak voor “het blauwe huis”, een houten post, waaraan destijds de elektriciteitsvoorziening hing.

Noorderakerweg 151/153 ca. 1934 (Familiearchief M.W.A.G. Wielaert-Berendsen)

En toen? Kwam er meer van? Ging Henk Steenmeijer Dros de lift in, als architect? Helaas niet. Zoals miljoenen anderen werd hij wat zijn wensen en ambities aangaat een slachtoffer van zijn tijd. Dit voorbeeldige huis had de doorslag moeten geven. Er is geen reden aan te nemen dat dit niet had kunnen gebeuren, ware het niet dat de economische crisis van de jaren dertig en de oorlog 1939-1945 een krasse streep door de mogelijkheden haalde. Geldgebrek bracht Nederland tot stilstand.

In 1939 verhuisde de ITF naar Londen. Steenmeijer Dros ging mee. Zijn enige zelf gebouwde huis stond in Holland, hopsasa. Het werd in de meidagen van 1940 bijna geraakt door een Duits vliegtuig dat echter pas driehonderd meter verderop neerstortte, nabij de boomgaard. Die klap was een schrik van jewelste, te meer omdat het vanuit het huis leek alsof Badhoevedorp in brand stond. Gelukkig waren het slechts de houten kweekkasten van de tuinders die in de fik stonden. De zusjes Berendsen durfden tot lang na deze gebeurtenis de tuin niet meer in. Naar men zei was er een laars met een voet erin gevonden, maar de hoofden van de vliegeniers kennelijk niet. Bovendien, de Duitse bemanning, of wat van hen over was, was eventjes provisorisch op het land begraven met op een bord “*gefallen zurück vom Feindflug gegen England*”. Een lugubere plek dus en nog tientallen jaren veronderstelde de familie dat er onder een kuil in de boomgaard resten van het vliegtuig zouden liggen, misschien zelfs wel een bom! Toen de nieuwe Osdorpse wijk *De Aker* in de jaren negentig van de afgelopen eeuw gebouwd werd, vond de Explosieven Opruimingsdienst daar echter niets. De Duitsers moeten de hele bliksemse boel in 1940 bijzonder *gründlich* opgeruimd hebben.

Toen in 1940 dankzij Hitler ook voor Engeland alles veranderde, kwam de architect in spé noodgedwongen in contact met een wereld waar hij eigenlijk nooit iets mee te maken wou hebben. Ongetwijfeld ging dat zonder dwang. Als socialist was het voor hem een vanzelfsprekende schikking van het lot mee te gaan vechten tegen het nazisme. Hij meldde zich voor militaire dienst en kwam terecht in het opleidingskamp in Wolverhampton, door de plaatselijke bevolking

The Dutch Camp at Cranmoor Lodge genoemd. Over deze opleidingsjaren is weinig bekend. Het ware werk begon ook pas vier jaar daarna. Vanaf juni 1944 nam Steenmeijer Dros in de rang van luitenant deel aan de geallieerde invasie tegen de Duitsers. Hij maakte de verschrikkingen van het Ardennenoffensief als verbindingsofficier mee en hield daar genoeg trauma aan over om er nooit meer over te praten, een bekend fenomeen. De verschrikkingen van oorlog doet mensen levenslang zwijgen. Zeker is wel dat de belemmerde architect in 1945 tot in Keulen kwam. Uit die stad nam hij namelijk een meterlang emailen straatbord mee naar huis met daarop *Hermann-Göring-Straße*. Jawel, hij was erbij geweest, hij had geholpen Hitler te verslaan, hij had zijn leven op het spel gezet, hij had geleden en misschien zelfs wel mensen gedood, maar hij, Henk Steenmeijer Dros, was nu ook even een held. Van zijn soort helden waren er echter meer en wat ze deden werd al snel weer vergeten. Er waren andere prioriteiten, zoals de wederopbouw.

Na de Tweede Wereldoorlog heerste in Nederland niet het beste klimaat voor architecten die van de wereld iets moois wilden maken. Zeker, er was genoeg te doen in de wederopbouw, maar dat met minimale middelen. Dat gaf Steenmeijer Dros, zo lang als hij weggeweest was, niet meer de gelegenheid waarop hij ooit gehoopt had. Op 5 of 6 mei 1945 begonnen thuis de teleurstellingen al, mede omdat hij zich de toestanden die in Nederland heersten niet kon voorstellen. Henk kwam in een scoutcar thuis op de Noorderakerweg 153. Al gauw moest hij merken dat van zijn wollen kamerjas een rok gemaakt was en dat er een jurk bestond van dezelfde fijne linnen stof als zijn vroegere ochtendmantel. Hij was ziedend, maar wist hij veel hoe groot het tekort aan van alles en nog wat tijdens de oorlog geweest was? Er was nog veel meer verdwenen, ook uit het huis op de Rozengracht 90. Naar verluidt was dat huis *gepulst*, dat wil zeggen leeggehaald door de nationaalsocialistische verhuizer Abraham Puls. Als dit overgeleverde verhaal klopt, dan zou dat betekenen dat die woning aan joden verhuurd was. Puls had van de Duitsers het alleenrecht de woningen van opgepakte joden leeg te halen. Op de Noorderakerweg 151 zat in diezelfde jaren, zo vanaf 1943, een jonge student chemie ondergedoken, Eduard Louis Mackor, kortweg Eddy genoemd. Mackor was tot 1956 niet uit het huis weg te slaan. Het waren, op zijn zachtst gezegd, moeilijke tijden, maar Eddy maakte daarna een flitsende carrière bij Shell.

De gemankeerde architect kreeg trouwens gelijk. Tijdens de oorlog hadden zijn achtergebleven familieleden niet onder honger te lijden. In de jaren dertig trouwens al niet. Er was het hele jaar volop groente en fruit, kippen zorgden voor eieren en vlees en tijdens de oorlog werd er illegaal ook wel eens wat anders geslacht. In de hongerwinter van 1944-1945 stierven in het centrum van Amsterdam enige duizenden mensen aan ondervoeding, maar in de Middelveldse Akerpolder, geen acht kilometer westelijk van de stad, kwam dat niet voor. Wie weet hoe het afgelopen zou zijn als de familie op de Rozengracht 90 was blijven wonen!

Na de oorlog doceerde Steenmeijer Dros aan de Koninklijke Militaire Academie in Breda. Bij het Vrouwelijk Hulp Corps leerde hij de vrouw kennen met wie hij zou trouwen, Evelien Brummelenkamp. Hij vertelde nooit over wat hij in de oorlog meemaakte en was, wellicht door heftige belevenissen, een nors en stug individu geworden met vele illusies armer. Enige vrede zocht hij op latere leeftijd in zijn schilderkunst. Hendrik Leendert Steenmeijer Dros overleed op 31 oktober 1989 te Zwolle als kolonel van de Nederlandse landmacht. Het was een status die hij als jongeman nooit had geambieerd. Hij wou architect worden en zijn, maar debet aan het tijds-gewricht dat hem parten speelde, kwam hij nooit verder dan dat ene hoge, blauwe prachthuis op de Noorderakerweg 151/153, tegenwoordig Noorderakerweg 21/23.